

ΔΟΥΔΟΥΜΗΣ Γ., ΚΑΤΡΑΝΗΣ Α., ΜΠΑΛΤΖΩΗΣ Ι.,
ΤΖΟΥΜΗΣ Λ., ΤΡΟΥΛΗΣ Μ.

ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΥΡΗ ΘΑΛΑΣΣΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Χαιρετισμός του Προέδρου του ΕΛΙΣΜΕ (Ιωάννης Μπαλτζώης)	11
Εισαγωγικό σημείωμα (Κωνσταντίνος Αργυρόπουλος)	15
Η μετακομμουνιστική αναζήτηση νέου ρόλου του ΝΑΤΟ δυτικά της Ρωσίας (Λάμπρος Τζούμης)	23
Η μετακομμουνιστική γεωπολιτική αναδιάταξη των Βαλκανίων (Γεώργιος Δουδούμης)	53
Τί θέλει η Ρωσία – Ιμπεριαλισμός ή φοβικό σύνδρομο; (Αλέξανδρος Κατράνης)	105
Ο πόλεμος στην Ουκρανία και οι παγκόσμιες γεωπολιτικές συνέπειες. Η στάση της Κίνας. (Ιωάννης Μπαλτζώης)	141
Η γεωπολιτική αξία του Καυκάσου στον 21ο αιώνα (Μάρκος Τρούλης)	251

ε.α.) και πρό-
κων Μελετών
τιωτική Σχολή
- Τεθωρακι-
από τον βαθμό
η, στις νήσους
και σε θέσεις
ηρέτησε σε ιδι-

ο της Βοσνίας
MM (Europe-
CA στην κεν-

της Δημοκρα-

το 2000 μέχρι
κής Ιντιφάντα,
προβλεπόμενα
βλεπόμενα με-
αθώς και ηθι-

ο, της Σχολής
λής Τακτικών
ό το Ft Hua-
ακού (M.Sc),
ση και σπου-
και Καποδι-

στον έντυπο
ομένα άρθρα,
φωνο. Διαλέ-
Πανεπιστή-
δες και σεμι-
συμμετάσχει

Η ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΚΑΥΚΑΣΟΥ ΣΤΟΝ 21ο ΑΙΩΝΑ

Μάρκος Τρούλης

Εισαγωγή

Το γεωπολιτικό σύμπλοκο του Καυκάσου συνιστά μια εκ των πλέον σημαινουσών γεωγραφικών ζωνών του πλανήτη εξ απόψεως γεωστρατηγικών ισορροπιών μεταξύ τόσο των περιφερειακών δυνάμεων όσο και των πλανητικών, ενώ συνδέεται άρρηκτα και με σειρά μεταψυχροπολεμικών προκλήσεων και διακυβευμάτων όσον αφορά την περιιάλητη «διπλωματία των αγωγών». Ο Καύκασος αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα επαλήθευσης της κλασικής γεωπολιτικής θεωρίας, με την περιπτωσιολογία να αναδεικνύει ότι, εκτός από «πίσω αυλή» της Ρωσικής Ομοσπονδίας, συνιστά και διάυλο περαιτέρω μεγιστοποίησης ισχύος των κύριων περιφερειακών δρώντων, καθότι ο έλεγχός του δεν προσφέρει αποκλειστικά τα κέρδη της Κασπίας, αλλά δίδει τη δυνατότητα περαιτέρω διείσδυσης προς την πλούσια σε πόρους Κεντρική Ασία. Κατά συνέπεια, αποδεχόμενοι τον εναργώς παρατιθέμενο, από τον Ομότιμο Καθηγητή Οικονομικής Γεωγραφίας και Γεωπολιτικής Θεωρίας Ιωάννη Θ. Μάζη, ορισμό του επιστημονικού πεδίου της γεωπολιτικής, ως «μια συνολική μέθοδος γεωγραφικής αναλύσεως συγκεκριμένων κοινωνικοπολιτικών καταστάσεων μελετουμένων ως προς τη χωρική θέ-

ση τους και των συνήθων προσηλώσεων οι οποίες τις περιγράφουν»,¹ καθίσταται ευκρινές ότι ο Καύκασος τεκμαίρεται υψηλής σημασίας γεωπολιολογικά, γεωπολιτισμικά και κατ'επέκταση γεωστρατηγικά.

Συνιστά, επίσης, βάση της ανά χειρας μελέτης το γεγονός ότι, σε έτερο σημείο του επιστημονικού έργου του, ο Μάτζης επισημαίνει ότι η γεωπολιτική ανάλυση ενός γεωγραφικού συστήματος ανισορρόπου κατανομής ισχύος ορίζεται ως «η γεωγραφική μέθοδος, η οποία μελετά, περιγράφει και προβλέπει τις συμπεριφορές και τις επιπτώσεις των σχέσεων των αντιστιθέμενων και διακριτών διεθνών δράσεων ανακατανομής ισχύος και των ιδεολογικών μεταφυσικών που τις καθάρουν, στο πλαίσιο των γεωγραφικών ζωνών που οι πολιτικές αυτές εφαρμόζονται».² Το Καυκάσιο γεωπολιτικό σύμπλοκο διέπεται καταφανώς από ιδεολογικές μεταφυσικές, οι οποίες επικαλύπτουν ρεαλιστικές γεωστρατηγικές προθέσεις, ενώ τις τελευταίες τρεις δεκαετίες έχει εξέλθει μιας μακράς περιόδου «σταθερότητας» υπό της σκέπη της ΕΣΣΔ και έχει εισέλθει σε μια ιστορική φάση αβεβαιότητας και διακρίσεων διαγκωνισμών. Σύμφωνα με δήλωση του Προέδρου της Τουρκίας την 1^η Σεπτεμβρίου 1993: «Μέσω της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης εξελίχθηκε μια μεγάλη απειλή αλλά εισήλθαμε σε μια περίοδο γεμάτη αβεβαιότητα. Ο κόσμος δεν έχει επιτύχει σταθερότητα. Είναι αλήθεια ότι η Τουρκία απαλλάχθηκε από μια απειλή 400 ετών. Από την άλλη πάλι, η αστάθεια στην Ρωσία συνεχίζει να αποτελεί πρόωπο μέλημα για την Τουρκία. Η Ρωσική Ομοσπονδία διακινεί δι-

1 Μάτζης, Γ. Θ. (2012) *Μεταθεωρητική κριτική διεθνών σχέσεων και γεωπολιτικής: Το νεοθεωρητικό πλαίσιο*. Αθήνα: Πατάξησης, σσ. 350-351. Επίσης βλ.: Mazis, Γ. Th., Troulis, M. and Domatioti, X. (2021) *Structural Realism and Systemic Geopolitical Analysis: Convergences and Divergences*. New York: Nova.

2 Μάτζης, Γ. Θ., *Γεωπολιτική των δόξων στη Μέση Ανατολή (Arabian Spring – Ισραήλ – Τουρκία)*, 2^η εκδ. Αθήνα, Πατάξησης, 2001, σ. 28.

κάτωμα επί της μοίρας 30 εκ. Ρώσων, οι οποίοι διαβιούν σε άλλες δημοκρατίες. Είναι η Ρωσική Ομοσπονδία ανήσυχη σχετικά με τη διάλυση της Σοβιετικής Αυτοκρατορίας; Πρόκειται οι τοπικές υπερδύεις να αποελέγξουν προφάσεις για την ανασύσταση της αυτοκρατορίας; Σε ποιο βαθμό η Ρωσία βρίσκεται πίσω από τις συγκεκριμένες υπερδύεις;»³

Η ανάδυση νέων ανεξάρτητων κρατικών οντοτήτων, σε συνδυασμό με τον φυσικό πλούτο της Κασπίας αλλά και τις αξιώσεις ισχύος εκφραζόμενες από τους ισχυρούς περιφερειακούς δρώντες, διαμορφώνουν ένα περιβάλλον υψηλής γεωπολιτικής αστάθειας, με πλήθος εκτιμήσεων περί εννοϊκού χρόνου έκφρασης αξιώσεων ισχύος. Η κατάρρευση του σοβιετικού παράγοντα και η ανεξαρτητοποίηση των κρατών της Γεωργίας, της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν οδήγησαν στη δημιουργία ενός κενού ισχύος (power vacuum) ή, με άλλα λόγια, μιας ενδιάμεσης ζώνης (buffer zone) στον Καύκασο, η οποία επλήωσε σε μεγάλο βαθμό τα ψυχροπολεμικά διλήμματα ασφαλείας της Τουρκίας και ως εκ τούτου θεωρήθηκε από την ίδια ως παράθυρο ευκαιρίας εκδήλωσης αξιώσεων. Σύμφωνα με τον προκάτοχο του Demirel στην προεδρία της Τουρκικής Δημοκρατίας, κατά την περίοδο της κατάρρευσης της ΕΣΣΔ, Turgut Özal: «[Μετά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου] άνοιξαν οι ιερές πύλες για το τουρκικό έθνος. Αυτή η δυνατότητα αποτελεί τη μεγαλύτερη ευκαιρία της πατρίδας μας εδώ και 400 χρόνια. Σήμερα φθάσαμε σε τέτοιο σημείο της ιστορίας μας που, μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, άνοιξε μπροστά μας ένα τεραστίων διαστάσεων πεδίο».⁴ Όπως αναφέρει η Yasemin Celik, όσον αφορά το νέο γεωπολιτικό περιβάλλον του Καυκάσου και τη

3 Παρορθεται εντός του: Sezer, D. B., Turkey's new security environment, nuclear weapons and proliferation. *Comparative strategy*, 14 (2), 1995, σ. 152.

4 Παρορθεται εντός του: Μητρόπουλος, Α., *Ο τουρκικός εθνικισμός του Ζιγνιάν Γκιοκάλπ και ο κειμελισμός*, Αθήνα, Πατάξησης, 2012, σ. 696.

θέση της Άγκυρας, «το τέλος του Ψυχρού Πολέμου συνυψάνθηκε με τη μείωση των απειλών για την εθνική ασφάλεια και την εδαφική κυριαρχία της Τουρκίας κατά τρόπο με τον οποίο, εντός του πλαισίου της μετασυλλοπολιτευτικής εποχής, το στρατηγικό περιβάλλον της Τουρκίας ήταν το ασφαλέστερο εντός της εβδομηνταπεντάχρονης ιστορίας της χώρας, κυρίως ως αποτέλεσμα της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης και της περριορισμένης απειλής εκ μέρους της Ρωσίας».⁵

Η εν λόγω τάση εκδηλώθηκε και από πλευράς του Ιράν, το οποίο εκμεταλλεύτηκε τις κοινές ουσικές καταβολές με το Αζερμπαϊτζάν, αλλά αντιμετώπισε και σειρά δυσχερών εξαιτίας της επί μακρόν διεθνούς απομόνωσης του. Κατά τον Abbas Maleki, Ιρανό Υπουργό Εξωτερικών, υπέβηνο για την έρευνα και την εκπαίδευση κατά την κρίσιμη περίοδο 1988-1997: «Μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, το περιφερειακό υποσύστημα έχει πλήρως μεταλλαχθεί. Εξατίας της ιδιόρρυθμης φύσης του, το υποσύστημα της Μέσης Ανατολής τοποθετεί το Ιράν στο περιθώριο πολιτικά και πολιτισμικά. Το συγκεκριμένο υποσύστημα ήταν κατά κύριο λόγο αραβικό εκ φύσεως. Ομως, η νέα κατάσταση έχει τελώσει στην αποχώρηση του Ιράν από το υποσύστημα της Μέσης Ανατολής και στην είσοδό του σε ένα νέο υποσύστημα, το οποίο συμπεριλαμβάνει τις μύλιες ανεξαρτητοποιημένες χώρες της Κεντρικής Ασίας και του Καυκάσου».⁶

Από την άλλη πλευρά, ο ρωσικός παράγοντας έχει παραμείνει προφανώς προσηλωμένος στο στόχο της διατήρησης της στρατηγικής πρωτοκαθεδρίας του σε μια περιοχή ιστορικά θεωρούμενη ως «μυαλάκι υπογιάστριό» του. Την ίδια

5 Celik, Y., *Contemporary Turkish foreign policy*, London: Praeger, 1999, σ. xv.
6 Παπαθεοδώρου εντός του: Peimani, H., *Regional security and the future of Central Asia: The competition of Iran, Turkey and Russia*, London Praeger, 1998, σ. 80.

στιγμή, κινούμενα ως ορθολογικοί δρώντες, τα καυκάσια ανεξάρτητα κράτη επιχειρούν να ευθυγραμμιστούν με τα συμφέροντα της Μεγάλης Δύναμης, η οποία θα τους προσφέρει ασφάλεια μετ' ανταλλαγμάτων. Η προκείμενη προτεραιότητα υλοποίησης πελατειακών σχέσεων (patron-client relations) είναι καταφανής τόσο στο δίπολο της Ρωσίας με την Αρμενία όσο και σε εκείνο της Τουρκίας με το Αζερμπαϊτζάν. Η περίπτωση των πελατειακών σχέσεων συνίσταται «σε ένα πλάι στο διακρατικής σχέσης μεταξύ ενός «κράτους-πελάτη» και ενός «κράτους-πάτρωνα» και άρα, είναι συνήθως ανεπίσημες και ανισομερείς. Υπό μια έννοια, ο πελάτης αγοράζει ασφάλεια από τον πάτρωνα εξυπηρετώντας ορισμένες από τις στοχεύσεις του. Υψίστατα, δηλαδή, μια αμοιβαιότητα, κατά την οποία ο ανίσχυρος πελάτης αντιμετωπίζει μια απειλή και εξασφαλίζει τη συνδρομή του πάτρωνα με ανταλλαγμα την παροχή προς αυτόν πάσης φύσης εξυπηρετήσεων, όπως ελευθερία διέλευσης στρατευμάτων, χρήση του εναερίου και θαλασσιού χώρου, παροχή στρατιωτικών βάσεων ή και συνδρομή σε στρατιωτικές επιχειρήσεις. Τοιούτοτρόπως, ο πελάτης ενισχύει τον συντελεστή ισχύος του και ο πάτρωνας διευκολύνεται κατά την υλοποίηση των στρατηγικών σκοπών του. Γι' αυτόν τον λόγο, η αναγκαιότητα εγκαθίδρυσης πελατειακών σχέσεων για τις μικρομεσαίες δυνάμεις προκύπτει ως αδυναμία εξασφάλισης της αυτοβοήθειάς τους έναντι μειζώνων απειλών».⁷

Τα ως άνω δεδομένα και το συνολικό ντόπινο αξίωμα ισχύος έχουν καλλιεργήσει συνθήκες γεωστρατηγικού ανταγωνισμού και πολυεπίπεδων τάσεων ανακατανομής ρόλων και σφαιρών επιρροής, καθιστώντας αν μη τι άλλο την

7 Τροιάης, Μ., *Αμερικανοτουρκικές σχέσεις: Θεωρία συμμαχιών και γεωπολιτική συνεργασία*, Αθήνα, Δεμίαν, 2019, σσ. 59-60. Επίσης, βλ.: Hestons, P., *Patron-client relations in the emerging security environment, Jerusalem journal of international relations*, 14 (2), 1992, σσ. 37-38.

ανάλυση πιο ενδιαφέρουσα εν σχέσει με ό,τι ίσχυε πριν το 1991. Τούτων δοθέντων, η ανά χειρας μελέτη επιχειρεί να παρουσιάσει συνοπτικά το θεωρητικό και το περιπτωσιολογικό κεκτημένο περί της γεωπολιτικής αξίας του Καυκάσου, επιχειρώντας εν συνεχεία να το συνδέσει με τις σύγχρονες γεωστρατηγικές εξελίξεις στην περιοχή. Το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα συνίσταται στη διερεύνηση των λόγων της υψηλής γεωπολιτικής αξίας του Καυκάσου και πώς αυτή επηρεάζει τη διεθνή θέση και τις προκλήσεις ασφάλειας των καυκάσιων κρατών (Γεωργία, Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν), καθώς και τις στρατηγικές προτεραιοποιήσεις των εμπλέκόμενων περιφερειακών δυνάμεων της Ρωσίας, της Τουρκίας και του Ιράν.

Η παρακαταθήκη της κλασικής γεωπολιτικής και της ψυχροπολεμικής περιόδου

Κατά τον Martin Wight, κορυφαίο Βρετανό διανοητή των διεθνών σχέσεων, «μια ενδιάμεση ζώνη συνιστά μια περιοχή κατεχόμενη από μια ή περισσότερες [αναλογικά] μικρές δυνάμεις και ευρισκόμενη μεταξύ δύο ή περισσότερων [αναλογικά] μεγάλων δυνάμεων. Μερικές φορές περιγράφεται ως «κενό ισχύος». Γενικό ζωτικό συμφέρον καθεμιάς εκ των μεγαλύτερων δυνάμεων αποτρέπει η αποτροπή της άλλης από τον έλεγχο της ενδιάμεσης ζώνης, ενώ καθεμία προσπαθεί να υλοποιήσει τούτο το συμφέρον της με δύο τρόπους: υναλόγως με την ισχύ της. Αποπειράται είτε να διατηρήσει την ενδιάμεση ζώνη ως ουδέτερη και ανεξάρτητη, είτε να εγκαθιδρύσει τη δική της κυριαρχία, η οποία μακροπρόθεσμα δύναται να οδηγήσει σε κατάληψη της ενδιάμεσης ζώνης για λογαριασμό της και μετατροπή της σε επαρχία εμπροσθοφυ-

λακής (frontier province)».⁸ Ο εν λόγω ορισμός περιγράφει σε μεγάλο βαθμό την ιστορική πορεία του Καυκάσου, κατά την επώδυνη του τέλους του διπολισμού και της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης καθώς, μετά το 1991, παρατηρήθηκε η ανάκαμψη της καυκάσιας γεωγραφικής ζώνης ενδιάμεσως της Ρωσίας, της Τουρκίας και του Ιράν. Οι εν λόγω δυνάμεις εξέφρασαν αξιώσεις αξίησης της επιρροής τους στον Καύκασο ενώ, όταν η Άγκυρα και η Τεχεράνη αρχικά εξισοροπήθηκαν, επανασχεδίασαν τη στρατηγική τους με άξονα την ουδετεροποίηση του γεωπολιτικού συμπλόκου. Με άλλα λόγια, ειδικά η Τουρκία, η οποία για ιστορικούς και γεωστρατηγικούς λόγους ενεργά ενεργότερα, από τη στιγμή που δεν μπορούσε να ασκεί παρεμβατική πολιτική στον Καύκασο και αδυνατούσε να τον μετατρέψει σε «επαρχία εμπροσθοφυλακής», έθεσε ως στρατηγική προτεραιότητα την αποτροπή του ενδεχομένου ελέγχου του από έτερο εθνοκρατικό δρώντα και εν προκειμένω τη Ρωσία.

Η επιρροή στον Καύκασο συνιστά έναν εκ των βασικών λόγων, για τους οποίους η Ρωσία και η Τουρκία χαρακτηρίζονται ως ενεργές ανταγωνιστικές γεωστρατηγικά δυνάμεις, με την εν λόγω σημείωση να ενέχει σαφείς προεκτάσεις στην ανάλυση για τα όρια και τις προϋποθέσεις της σύσφιξης των διμερών σχέσών τους. Εξάλλου, «η απόκλιση μεταξύ ρωσικών και τουρκικών συμπεριόντων στην περιοχή διαφάνηκε επί μιας σειράς συμβάντων καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, όπως η εκατέρωθεν ανταλλαγή κατηγοριών για υποστήριξη των Κοούδων και των Τσετσένων αυτονομιστών αντιστοίχως, ο ανταγωνισμός αναφορικά με την εκμετάλλευση και διαμεταφορά των υδρογονανθράκων της Κασπίας και ο συσχετιζόμενος τουρκικός παρεμβατισμός όσον αφορά το καθεστώς διέλευσης των Στενών, η εγκυρά-

⁸ Wight, M., *Power politics*. London: Leicester university press and the Royal Institute of international affairs, 1978, σ. 160.

στραση ρωσικών στρατιωτικών βάσεων στη Γεωργία και στην Αρμενία, η διάσταση αντιλήψεων επί πολλών ενδοπεριοφερειακών συγκρούσεων όπως αυτή του Ναγκόρνο-Καραμπάχ, η κατακόρυφη ισχυροποίηση του τουρκικού πολεμικού ναυτικού στον Εύξεινο Πόντο κατά την εποχή παρακμής του σοβιετικού και τέλος, οι ρωσικοί διπλωματικοί ελιγμοί στις παρυφές της συνθήκης για τις συμβατικές δυνάμεις στην Ευρώπη (Conventional armed Forces in Europe – CFE). Επίσης, «στη σειρά των σημείων απόκλισης συμφέροντος μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας προστίθενται οι ευκαιριακές συνεργασίες πολιτικές μεταξύ της πρώτης και του Ιράν με επιστέγασμα την ρωσοϊρανική πυρηνική συνεργασία, καθώς και το ζήτημα της πώλησης ρωσικών αντιαεροπορικών πυραύλων S-300 προς την Κυπριακή Δημοκρατία, η οποία – κατά τους τουρκικούς ισχυρισμούς – θα προκαλούσε αποσταθεροποίηση στην Ανατολική Μεσόγειο».⁹ Εν ολίγοις, η Ρωσία και η Τουρκία «συνιστούν δύο δρώντες, που ανταγωνίζονται για τα ίδια διακυβεμάτα και τις ίδιες προκλήσεις: Καυκάσος, Σουρία, Στενά, Εύξεινος Πόντος, Ισλαμιστικές Ομάδες»,¹⁰ με τούτο να θμιίζει το ιστορικό ανέκδοτο της απάντησης του Φραγκίσκου Α΄ της Γαλλίας όταν ρωτήθηκε για τις διαφορές οι οποίες οδήγησαν τη χώρα του σε ανταγωνισμό και διένεξη με την Ισπανία του Καρόλου Ε΄: «Απολύτως καμία. Συμφω-

⁹ Τρούλης, Μ. Ι., *Τουρκική στρατηγική στον Καύκασο και στην Κεντρική Ασία: Κοινωνικές, ιδεολογικές και πολιτισμικές διαφορές στη σύγχρονη Τουρκία και χωρογραφική παρουσίαση*, Αθήνα, Ποιότητα, 2021, σ. 111. Sezer, D. B. (2000) Turkish-Russian relations: From adversity to 'virtual rapprochement'. Εντός του: Makovsky, A. and Sayari, S. (επιμ.) *Turkey's new world: Changing dynamics in Turkish foreign policy*. Washington: The Washington Institute for Near East Policy, σσ. 92-115, σσ. 64-65. Επίσης, βλ.: Troulis, M., The Caucasus in the post-Cold War era: From the Soviet Republics to a crucial buffer zone. *Central Asia and the Caucasus: Journal of social and political studies*, 18 (1), 2017, pp. 14-24.

¹⁰ Τρούλης, Μ. Ι., *Περί Τουρκίας: Πολιτισμός – Κοινωνία – Γεωστρατηγική – Χαρτογραφική Τεκμηρίωση*, Αθήνα, Ινφονόμων, 2020, σ. 152.

νούμε απολύτως. Και οι δύο επιθυμούμε τον έλεγχο της Ιταλίας!»¹¹

Με δεδομένο τον υποβόσκοντα ρωσοτουρκικό ανταγωνισμό, τα μεταυποπολεμικά τεκταινόμενα δεν πρέπει να προκαλούν έκπληξη, καθώς η σημασία του Κασπικού υπογρυμμίζεται επί δεκαετίες στο πλαίσιο εμβληματικών έργων της κλασικής γεωπολιτικής θεωρίας, αλλά και της ύστερης γεωστρατηγικής σύνθεσης. Στις αρχές του 20ου αιώνα, ο Sir Halford Mackinder επεσήμανε ότι «όποιος κυβερνά την ανατολική Ευρώπη, κυβερνά τη Heartland, όποιος κυβερνά τη Heartland, κυβερνά την Πλανητική Νήσο, όποιος κυβερνά την Πλανητική Νήσο, κυβερνά ολόκληρο τον Κόσμο». ¹² Η «Heartland» ορίζεται ως «το βόρειο τμήμα και το εσωτερικό της Ευρασίας. Εκτείνεται από την Αρκτική ακτή ως τις κεντρικές ερήμους και έχει στα δυτικά όριά της την ευρεία διόδο ανάμεσα στη Βαλτική και στη Μαύρη Θάλασσα». Υπό αυτή την έννοια, συνιστά «τη μεγαλύτερη πεδιάδα της υδρογειώσεως». ¹³ Η ιστορική περίοδος της ύστερης Βιομηχανικής Επανάστασης, κατά την οποία ο Mackinder προέβη στην εν λόγω θεωρητική αναφορά, δεν ήταν τυχαία καθώς η παγκόσμια οικονομία καθίστατο ολοένα και πιο «περιελαιοκεντρική», με αποτέλεσμα την καταφανή άνοδο της γεωπολιτικής σημασίας των γεωγραφικών ζωνών όπου διαπιστωνόταν πλούτος υδρογονανθράκων. Εν συνεχεία, συνεισφέροντας αποφασιστικά στην ανάσωση του Mackinder, ο Nicholas Spykman τόνισε την αξία του αναχλωματικού δακτυλίου, ήτοι της ευρασιατικής περιμέτρου, ως πεδίο συγκράτησης των χερσαίων δυνάμεων στο εσωτερικό της Ευρασίας. ¹⁴ Η εν λόγω συγκράτηση

¹¹ Jervis, R., Realism, neoliberalism and cooperation: Understanding the debate. *International security*, 24 (1), 1999, σσ. 42-63, σ. 50.

¹² Μάκιντερ, Χ. Τζ., *Δημοκρατικά ιδέωδη και πραγματικότητα & άλλες τρεις εισηγήσεις*. Αθήνα: Πατάξησης, 2006, σ. 316.

¹³ Μάκιντερ, Χ. Τζ. (2006) ό.π., σσ. 490-491.

¹⁴ Spykman, N., *Η γεωγραφία της ειρήνης*. Αθήνα, Πατάξησης, 2004, σ. 79.

ενείχε ιδιαιτέρη σημασία, καθότι ταυτιζόταν με το διακηρυγμένο συμφέρον των αγγλοσαξονικών δυνάμεων να μην αποκτήσουν αξιόμοχο ανταγωνιστή στους ωκεανούς και στην «ανοιχτή οικονομία», όπου κυριαρχούσαν. Τη στιγμή δε, που ο εν λόγω δυνητικός ανταγωνιστής θα ήλθε το τεράστιο δυναμικό ισχύος της Heartland και κατ' ουσία εμπροσθόμενος αυτό, θα δύναιτο να πολυπλασιάσει τα σχετικά κέρδη του και να εδραιώσει την πλανητική θέση του.

Οι ανωτέρω θεωρητικές επισημάνσεις συνδέονται άμεσα με την επί του πρακτέου γεωστρατηγική των ΗΠΑ και συνολικά των δυτικών δυνάμεων καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου αλλά και κατά την επαύριον αυτού. Η ανάληψη του George Kennan¹⁵ και το δόγμα της «ανάσχεσης» (containment) στηρίχονταν επακριβώς στη θεωρητική παρακατάθετη του Spykman, καθώς ένα σύστημα συμμοχών συμπεριλαμβανομένου του NATO, του CENTO και του Σουλφώνου της Βαγδάτης του 1955, ένα πλέγμα κρατών-συμμάχων όπως η Νότιος Κορέα και η Ιαπωνία, αλλά και επιμέρους διπλωματικές τακτικές, όπως η συμφωνία Νίξον-Μάο του 1972 και η κατατριβή Ιράκ και Ιράν κατά τον πόλεμο της περιόδου 1980-1988, εντάσσονταν και συνέτειναν από κοινού στη διωστορική προστάθεια των αλτταντικών δυνάμεων να χαλυβδώσουν την ευρυσιατική περιμετρο. Η προκειμενη στρατηγική περιελάμβανε το σύνολο των πεδίων πολιτικής, από αμυντικές συμφωνίες έως πολιτιστική διπλωματία και από οικονομική διεύθυνση έως αύξηση πολιτικής επιρροής.

Η κατάληψη της ΕΣΣΔ δεν συνετέφερε και την κατάληψη του εν λόγω δόγματος της ανάσχεσης, το οποίο ειρήσθη εν παρόδω παρατηρείται να εκδιπλώνεται σήμερα υπό διαφορετικούς όρους και προϋποθέσεις στην περίπτωση της στρατηγικής συγκράτησης της σινικής ανόδου. Οι ΗΠΑ δια-

¹⁵ Kennan, G. F., *George F. Kennan and the origins of containment, 1944-1946*, University of Missouri, 1997.

τήρησαν τις νατοϊκές δομές και μάλλον, τις προεξέτειναν στην Ανατολική Ευρώπη – Βαλτική, Κεντρική Ευρώπη, Βαλκάνια – εδραιώνοντας την παρουσία τους ολόενα και εγγύτερα στο «μαλακό υπογάστριο» της Μόσχας, με τον Καύκασο να μην συνιστά εξαίρεση, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την πρόθεση και τον σχεδιασμό της Γεωργίας να ενταχθεί στο NATO και την αποσόβηση του εν λόγω ενδεχομένου κατ' ουσία από τη ρωσική στρατιωτική επέμβαση, κατά την περίοδο τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων του Πεκίνου, τον Αύγουστο του 2008. Ο Καύκασος καταδείχθηκε ως μια γεωγραφική διόδος προς τους πλουτοπαραγωγικούς πόρους της Κασπίας και της Κεντρικής Ασίας από δυσμάς και γι' αυτό τον λόγο, τέθηκε στο επίκεντρο των στρατηγικών διεργασιών. Η μια κυρίαρχη πτυχή της προστάθειας διεμβολισμού της ρωσικής στρατηγικής πρωτοκαθεδρίας στον Καύκασο αφορά το ισλαμικό κίνημα, ενώ η έτερη σχετίζεται με την ενεργειακή πολιτική τόσο των παραγωγών της περιοχής, όσο και των καταναλωτών της περιφέρειας αλλά και ευρύτερα κυρίως της ευρωπαϊκής ηπείρου.

Αναφορικά με το Ισλάμ και τον πρώην σοβιετικό χώρο, η περιγραφή των διεργασιών από τον Ιωάννη Μάξη είναι ενδεικτική: «Μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ενώσεως, το μέλλον των αριστερών ιδεολογιών και των τριτοκοσμικών παραφυσίων των στην περιοχή είναι μάλλον σκοτεινό και αβέβαιο. Η νέα τάξις πραγμάτων απαιτεί την προσαρμογή σε άλλη λογική και δεδομένα, τα οποία φαίνονται ούτως ή άλλως αρκούντως απόμακτρα για τις μουσουλμανικές κοινωνίες του κεντρικού Ισλάμ. Τι, λοιπόν, τους απομένει ως ενδεδειγμένη κοινωνικο-πολιτική και πολιτιστική λύσις; Τι άλλο παρά το σύγχρονο ισλαμιστικόν πολιτικόν ιδεολόγημα; Διότι ο σύγχρονος ισλαμισμός δεν αποτελεί πλέον θεολογία, αλλά κυρίως πολιτικήν ιδεολογία εμπνευσμένην από τις παράδοσι-ακές αξίες, η οποία απαντά στις αναξιοπίστους πλέον, δυτι-

κές θεωρίες).¹⁶ Τα νεότευκτα κράτη του Καυκάσου, αλλά και της Κεντρικής Ασίας, αναούθηκαν χωρίς ανεξάρτητες δυνάμεις, χωρίς στρατηγική κουλτούρα, χωρίς ανεξάρτητες πολιτικές ελίτ. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται από τον Λευτέρη Αρακόπουλο, με αφορμή τα αιώνερα του κεντρικού σχεδιασμού της οικονομίας κατά τη σοβιετική περίοδο: «Η σοβιετική κληρονομιά δεν εξόπλισε τα νέα κράτη για την αντιμετώπιση των διεθνών προκλήσεων. Η γραφειοκρατία είχε συνηθίσει να ανταποκρίνεται στα καλέσματα του Κέντρου και να μην παίρνει πρωτοβουλίες. Εξειδικευμένο προσωπικό με γνώσεις διαχείρισης επιχειρήσεων δεν υπήρχε»,¹⁷ με αποτέλεσμα, κατά τον Amikam Nachmani, «σε οικονομικό επίπεδο, οι δημοκρατίες [της Κεντρικής Ασίας και του Καυκάσου] κατά τη δεκαετία του 1990 ήταν ελάχιστα ανεξαρτημένες από τη Μόσχα εν σχέσει με την περίοδο της Σοβ. Ένωσης».¹⁸

Η πρόσδεση στη ρωσική αγκάλη ενισχύθηκε και εξαιτίας της παρουσίας ευμεγέθων ρωσικών μειονοτήτων στα νεότευκτα κράτη, οι οποίες λειτούργησαν και ως «νομιμοποιητικός» παράγοντας παρεμβάσεων από πλευράς της Μόσχας. Συνεπώς, επρόκειτο κατ' ουσία για «οιονεί ανεξάρτητα κράτη», τα οποία ήταν ιδιαιτέρως ευεπίφορα και τρωτά σε ξέσθεν παρεμβάσεις. Το αποτέλεσμα της εν λόγω σύνθετης γεωπολιτικής κατάστασης ήταν η ενθάρρυνση ακραίων ισλαμιστικών κινημάτων και δικτύων, τα οποία αναζήτησαν πρόσφορο έδαφος στον Καύκασο, όχι αποκλειστικά στα ανεξάρτητα κράτη της Υπερκαυκασίας αλλά και στις ρωσικές δημοκρατίες του Βορείου Καυκάσου (Ντσετσενία, Ινγκουσετία, Καμπαρντινιό-Μιτσάκφρια, Καρτσάγεβο-Κιρκασία,

¹⁶ Μάζις, Ι. Θ., *Γεωγραφία του ισλαμιστικού κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Αθήνα, Παραδείσης, 2012, σσ. 58-59.

¹⁷ Αρακόπουλος, Α. *Κεντρική Ασία: Από τα Σοβιέτ στο Μαχαλά*, Αθήνα, Παράδεισης, 2009, σ. 158.

¹⁸ Nachmani, A. *Turkey: facing a new millennium, Coping with intertwined conflicts*, Manchester university press, 2003, σ. 123.

Τσετσενία, Κράι Σταυρούπολης, Βόρεια Οσετία), προκειμένου να διεκδικούν το αποτύπωμα και την επιρροή τους.

Από την άλλη πλευρά, η αυξανόμενη ενεργειακή ζήτηση στις δυτικές αγορές και η ανάγκη περιορισμού της ευρείας εξάρτησης της Ευρώπης από τους ρωσικούς υδρογονάνθρακες καλλίεργησε τις συνθήκες για το «Δεύτερο Μεγάλο Παιγνίδι», σε συνέχεια του «Πρώτου Μεγάλου Παιγνιδιού» μεταξύ της τσαρικής Ρωσίας και της Μεγάλης Βρετανίας με σκοπό τον έλεγχο της Ευρύτερης Κασπίας, ήτοι του γεωγραφικού συμπλόκου Καυκάσου και Κεντρικής Ασίας, κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα.¹⁹ Ο Καύκασος αποτέλεσε τον δυναμικό διάδρομο της εξόδου των περικόλειστων κοιτασμάτων των περικοκίτων κρατών προς τη Δύση. Τοιούτο τρόπος, ο ανταγωνισμός των αγρών, με σκοπό την εισοδο σε μια αγορά μέχρι πρότινος κλειστή, συνέστησε κατ' αντιπροφή μια διαδικασία διάρηξης της Heartland, καθώς δυτικές εταιρείες και νατοικά κράτη επιχειρήσαν να παρεισφύσουν σε μια πλούσια γεωγραφική ζώνη άλλοτε ελεγχόμενη από τη μείζονα χερσόα νύναμη της Ευρασίας. Δεδομένου ότι ο διάδρομος προς την Κασπία είναι γεωπολιτικά «δύσβατος» μέσω του Ιράν λόγω της ιδιοσυστασίας του καθεστώτος της χώρας, γεωμορφολογικά αλλά και γεωπολιτικά δυσπρόσιτος μέσω του Πακιστάν και του ορεινού ανάγλυφου του Αφγανιστάν, γεωπολιτικά απορριπτός εξ ανατολών καθώς συμπεριλαμβάνει την Κίνα κατά πως συμβαίνει καταφανώς και στην περίπτωση της ρωσικής ενδοχώρας, η μοναδική εναλλακτική λύση για την προσέγγιση των πλούσιων κοιτασμάτων κρίθηκε ότι είναι το καυκάσιο σύμπλοκο και κατ' επέκταση η μικρασιατική χερσόνησος.

¹⁹ Ενδεικτικά βλ.: Hopkirk, P., *The Great Game: The struggle for empire in Central Asia*, New York, Kodansha International, 1992. Peimani, H., *The Caspian pipeline dilemma: Political games and economic losses*. Westport: Praeger Publishers, 2001. Klevenan, L., *To νέο μεγάλο παιχνίδι: Αίτια και πρόβλημα στην Κεντρική Ασία*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2005.

Ενδεικτική πετρεωσιολογική μελέτη: Ο πετρελαιογωγός Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC)

Όπως έχει καταδειχθεί από τον Gareth Winrow: «Για την καλύτερη κατανόηση της σημασίας των δεσμών της Τουρκίας με ορισμένα κράτη της Υπερκauκασίας [σ.σ. του Νοτίου Καυκάσου, όπου ούτως ή άλλως υφίστανται ανεξάρτητα κράτη μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ] και της Κεντρικής Ασίας, οφείλουμε να εξετάσουμε διεξοδικά το ζήτημα των ενεργειακών πόρων της Κασπίας. Τα ενεργειακά ζητήματα έχουν καταστεί προτεραιότητα για την Τουρκία όσον αφορά τις σχέσεις της με τα κράτη της περιούχης. Δύο στόχοι είναι οι πλέον σημαντικοί για την Τουρκία: να αποτελέσει διάδρομο διαμετακόμισης του πετρελαίου της Κασπίας προς τη Δύση και να αποκτήσει αέριο. Η επιτυχία στους εν λόγω στόχους θα ικανοποιήσει τις διτλές ορέξεις της Τουρκίας για εδραιωμένη στρατηγική σημασία και εύρεση συντρελεστών ισχύος προκειμένου να ενδυναμώσει την αναπτυσσόμενη οικονομία της».²⁰ Η υλοποίηση του πετρελαιογωγού Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC), αλλά και του παράλληλου αγωγού φυσικού αερίου Baku-Tbilisi-Erzurum (BTE), συνέστησε χαρακτηριστική περίπτωση των γεωπολιτικών διεργασιών της μεταπολεμικής περιόδου. Μέσω των εν λόγω αγωγών, για πρώτη φορά υδρογονάνθρακες του πρώην σοβιετικού χώρου κατευθύνονται στη Δύση, δίχως τη διαμεσολάβηση του ρωσικού εδάφους, ενώ η λειτουργία τους αποτέλεσε αναμφίβολα μια τεράστια επιτυχία και μια εξαιρετικά επικερδή εξέλιξη για την Τουρκία. Η εν λόγω επιτυχία, μάλιστα, λαμβάνει ακόμη μεγαλύτερες διαστάσεις, καθώς τον το δίκτυο των αγω-

γών μεταφοράς υδρογονανθράκων είχε, ήδη από τη σοβιετική περίοδο, κατευθυνθεί προς το εσωτερικό, ήτοι προς το ρωσικό έδαφος και ως εκ τούτου, το κόστος εκμετάλλευσης και εμπορευσης του πετρελαίου και του φυσικού αερίου ήταν προφανώς χαμηλότερο αν τα νεότευκτα κράτη στηρίζονταν στις υπάρχουσες δομές και δεν προχωρούσαν σε διεθνείς συμφωνίες για τη δημιουργία νέων. Ο BTC διέρχεται διαδοχικά του αζερικού, του γεωργιανού και του τουρκικού εδάφους για να φθάσει στον λιμένα του Ceyhan, απ' όπου το πετρελαίο φορτώνεται σε δεξαμενόπλοια με προορισμό κυρίως τις δυτικές αγορές.

Αναμφίλεκτα, η συγκεκριμένη περιπτωσιολογική μελέτη ικανοποιεί πέντε αξιοσημειώτες διαστάσεις της γεωπολιτικής αξίας του Καυκάσου. Πρώτον, αναδεικνύεται ο πλούτος σε κοιτάσματα υδρογονανθράκων του Αζερμπαϊτζάν, ο οποίος αποκτά πολλαπλασιαστική δυναμική δεδομένης της εγγύτητας στις καταναλωτικές αγορές της Ευρώπης. Δεύτερον, τονίζεται η σημασία κρατών όπως η Γεωργία, τα οποία δεν διαθέτουν ανάλογα πλούσια υπέδαφος, αλλά η γεωγραφική θέση τους τα καθιστά σημαντικότερες διαμετακομιστικούς δρόμους. Τρίτον, η παράκαμψη της Ρωσίας αποτέλεσε πλήγμα στην πρωτοκαθεδρία της ενεργειακά και στρατηγικά στον Καυκάσο, αλλά το γεγονός ότι εν τέλει εντάχθηκε στο κοινοπρακτικό σχήμα καταδεικνύει ότι η θέση και η βοήθεια της Μόσχας δεν μπορούν να αγνοηθούν στην περίπτωση του καυκάσιου συμπλόκου. Τέταρτον, η Τουρκία διαδραμάτισε τον ρόλο του «πολιορκητικού κριού» των δυτικών συμφερόντων αποκοιμίζοντας σημαντικά κέρδη μέσω της ενθυσιαστικής της με την αμερικανική προτεραιότητα της διαποροποίησης (diversification) των πηγών ενέργειας της ευρωπαϊκής ηπείρου. Είναι ενδεικτικό ότι διαμέσου του BTC το 2007, πρώτο πλήρες έτος λειτουργίας του αγωγού, μεταφέρθηκαν 210.352.000 βαρέλια αργού πετρελαίου, ενώ

20 Winrow, G. M., Turkish policy toward Central Asia and the Transcaucasus. Έντος του: Makovsky, A. and Sayari, S. (επιμ.) *Turkey's new world: Changing dynamics in Turkish foreign policy*. Washington, The Washington Institute for Near East policy, 2000, σσ. 116-130, σ. 122.

οι υπόλοιποι πετρελαιοαγωγοί της χώρας (Ιράκ-Τουρκία, Ceyhan-Κιρκκale, Batman-Dörtγol και Şelimo-Batman) μετέφεραν συνολικά 73.490.000 βαρέλια.²¹ Όσον αφορά την προτεραιότητα διαφοροποίησης του ενεργειακού εφοδιασμού της ευρωπαϊκής ηπείρου, αυτή αποτυπώθηκε στα συμπεράσματα της Συνόδου του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Βουδαπέστη, στις 27 Ιανουαρίου 2009, όπου υπογραμμίζεται ότι «η διαφοροποίηση των παρόχων υδρογονανθράκων, των αγορών και των διαδρομών παράδοσης βασίζεται επί των αρχών της οικονομίας της αγοράς, της διαφάνειας, της αξιοπιστίας, της προβλεψιμότητας [σ.σ. αδιάκοπης και σταθερής λειτουργίας], του ελεύθερου ανταγωνισμού και των αμοιβαίων οφελών, καθώς επίσης και επί της ανεμπόδιστης και ασφαλούς παροχής φυσικού αερίου για τις εγχώριες αγορές του συνόλου των κρατών με ανταγωνιστικές τιμές και προϋποθέσεις».²² Πέμπτον, η ολοκλήρωση των αγωγών BTC και BTE αθούσε στη δημιουργία συνθηκών συστατικής ανεξαρτητοποίησης των νεότευκτων κρατών του Καυκάσου, μέσω της άντλησης κεφαλαίων από την ελεύθερη οικονομία και της ένταξής τους στις δομές της παγκόσμιας οικονομίας.

Επιχειρώντας να προωθήσει τον αγωγό BTC, η τουρκική διπλωματική στάση επικεντρώθηκε στην έκφραση περιβαλλοντικών ανησυχιών για την αυξανόμενη κίνηση δεξιάμενοπαλιδίων στα Στενά του Βοσπόρου, καθώς ένα πιθανό ατύχημα θα ενέχυε τεράστιες επιπτώσεις για το μεγάλο αστικό κέντρο της Κωνσταντινούπολης. Μάλιστα, το 1997, ο Τούρ-

21 Boru Harlan ile Petrol Tasıma A.Ş. (2008) *Crude oil transportation figures* [WWW] BOTAŞ. Από: <http://www.botas.gov.tr/index.asp> [29/6/2023].

22 General Secretariat of the Council (2009) *Nabucco summit (Budapest, January 2009) – Information from the Hungarian delegation* [WWW] Council of the European Union. Από: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%206252%202009%20INIT> [29/6/2023].

κος Υπουργός Ναυτιλίας, Burhan Kaya, κλιμάκωσε περαιτέρω τις προσπάθειες έκφρασης του «φιλολοπεριβαλλοντικού» αφηγήματος φθάνοντας στο σημείο να ανακοινώσει ότι η Τουρκία σχεδίαζε την κατακόρυφη αύξηση των τελών διέλευσης των πετρελαιοφόρων σε ποσοστό 500%, αν δεν δημολογείτο η κατασκευή του BTC,²³ ενώ όπως υπογράμμισε με σαφήνεια ο τότε Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας Ismail Cem: «Προειδοποιούμε εκείνους [σ.σ. τους Ρώσους] οι οποίοι πραγματοποιούν τέτοιες σκέψεις [σ.σ. αύξησης της μεταφοράς πετρελαίου διαμέσου των Στενών] ότι θα αντιμετωπίσουν σοβαρές δυσκολίες κατά τη μεταφορά όχι μόνο των υπαρχουσών ποσοτήτων πετρελαίου αλλά επίσης και των μελλοντικών διαμέσου των «Τουρκικών Στενών» με έτος εκκίνησης το 1999. Προς το συγκεκριμένο σκοπό, η Τουρκία θα αρχίσει να υλοποιεί το σύνολο των πιθανών μέσων συμβατών με το διεθνές δικαιο καθώς επίσης και με το εσωτερικό δικαίό της. Θα συνιστούσα στις εταιρίες, οι οποίες βρίσκονται σε θέση να μεταφέρουν πετρέλαιο της Κασπίας είτε διαμέσου του αγωγού Baku-Ceyhan είτε διαμέσου του Ευξείνου Πόντου και των «Τουρκικών Στενών» να λάβουν υπόψη τα προαναφερθέντα δεδομένα. Η Τουρκία έχει τόσο το δικαίωμα όσο και την αποφασιστικότητα να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα επί τω σκοπώ της προστασίας του οικοσυστήματος καθώς επίσης και του ιστορικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος των «Τουρκικών Στενών»».²⁴

Από την πλευρά της, η Ρωσία «κατηγόρησε την Τουρκία για παραβίαση της Συνθήκης του Μοντρέ και αντιπρότεινε τον αγωγό Burgas-Αλεξάνδρουπόλη, ο οποίος – μέσω Βουλγαρικού και ελληνικού εδάφους – θα παρέκαμπτε τα

23 Winrow, G. M. (2000) ό.π., σ. 123.

24 Παρτίθεται εντός του: Sasley, B. (2002) *Turkey's energy politics*. Εντός του: Rubin, B. and Kirisci, K. (επιμ.) *Turkey in world politics: An emerging multiregional power*. Istanbul: Bogazici university press, σσ. 284-309, σ. 297.

Στενά, έχοντας ετήσια μεταφορική δυνατότητα 35 εκ. τόνων πετρελαίου και αποτελώντας ουσιαστική προέκταση του Βακου-Νοβοrossijsk.²⁵ Παράλληλα, η Άγκυρα πίεσε με επιπρόσθετο αντιστασιακό σκοπό τη γεωπολιτική απομόνωση της Αρμενίας, με τον ΒΤC να διέρχεται εν τέλει του γεωργιανού εδάφους, παρά την αυξημένη χιλιομετρική απόσταση και κατ'επίκταση το προς ανάληψη επενδυτικό κόστος. Ανταγωνιστικοί προτάθεντες αγωγοί, όπως τόσο ο Burgas-Αλεξανδρουπόλη, εκείνος που θα συνέδεε το Νοβοrossijsk με την Οδησό και την Κωσταντίνα της Ρουμανίας και μετέπειτα το Δυρράχιο της Αλβανίας ή/και την Τεργέστη της Ιταλίας, επίσης απορρίφθηκαν εξαιτίας των αναγκαίων μεταφορτώσεων του πετρελαίου, οι οποίες εκτόξευαν το κόστος μεταφοράς.

Την ίδια στιγμή, η Τουρκία ακολουθούσε μια δυναμική και ενεργητική επενδυτική πολιτική με άξονα τη μεγέθυνση και τον εκσυγχρονισμό του εγχώριου συστήματος των αγωγών της, απολαμβάνει τη στήριξη των δυτικών, οι οποίοι επιθυμούσαν τη χαλάρωση της εξάρτησης από τη Ρωσία τόσο των δικών τους αγωγών όσο και των ιδίων των κρατών του πρώην σοβιετικού χώρου, προέβλεπε σε διπλωματικούς ελιγμούς με αιτιάσεις περιβαλλοντικών κινδύνων λόγω της αυξανόμενης διέλευσης πετρελαιοφόρων από τα Στενά, αλλά κυρίως εκμεταλλευόταν την υψηλή γεωπολιτική σημασία του Καυκάσου. Το έργο του ΒΤC προωθήθηκε και υλοποιήθηκε, εις βάρος άλλων αγωγών, επειδή η περιολή της Υπερκουκασίας, ήτοι του Νότιου Καυκάσου, καθώς και της Ανατολικής Τουρκίας, κρίθηκε ασφαλής και μακροπρόθεσμα βιώσιμη, αλλά εν πρώτοις και λόγω της στρατηγικής προτεραιότητας της Τουρκίας και των ΗΠΑ να απομακρύνουν τα νεότευκτα κράτη του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας ει δυνατόν περισσότερο από την ρωσική ομπρέλα. Αλλάστε, κατά τον Τούρκο πρώην Πρωθυπουργό, πρώην Υπουργό Εξωτερικών

²⁵ Τρούλης, Μ. Ι. (2021) ό.π., σσ. 305-306.

και Καθηγητή Αγμέτ Νταβούτογλου, η καυκάσια πολιτική της Τουρκίας οφείλει και δύναται να ενέχει κεντρική θέση στους σχεδιασμούς της Άγκυρας, καθώς το σύμπλοκο του Καυκάσου διασυνδέεται άρρηκτα με τα ευρύτερα διακρυβόμενα και τις μείζονες προκλήσεις, που καλείται να διαχειριστεί στην πορεία της προς την άνοδο στην περιφερειακή και στην παγκόσμια κλίμακα ισχύος. Όπως ενδεικτικά σημειώνεται από τον Νταβούτογλου: «Ως προς κάθε κατεύθυνση (Ανατολή-Δύση και Βορράς-Νότος). Δύο σημαντικές περιοχές χερσαίας μετάβασης (Βαλκάνια και Καύκασος) διασυνδύονται προς την κατεύθυνση Βορρά-Νότου και συνδέουν την Ευρασία με τις θερμές θάλασσες και την Αφρική, καθώς και μια περιολή θαλάσσιας μετάβασης (Στενά) συνδέει τις περιοχές αυτές με τη Μέση Ανατολή και την Κασπία, οι οποίες είναι κέντρα γεωοικονομικών πηγών. Στην κατεύθυνση Ανατολής-Δύσης η χερσόνησος της Μικράς Ασίας αποτελεί τον σημαντικότερο κρίκο της στρατηγικής ζώνης των χερσονήσων που περιβάλλουν την Ευρασιατική ήπειρο».²⁶

Ρωσικές γεωστρατηγικές προτεραιότητες και η περιτόση του Αρτσάχ

Η ρωσική στρατηγική προσέγγιση για τον Καύκασο και συνολικά τον πρώην σοβιετικό χώρο διέπεται από το δόγμα του Εγγύς Εξωτερικού (Blizhneye Zarubezhye). Αμέσως μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ και το τέλος του διπολισμού, στο εσωτερικό της Ρωσίας διαμορφώθηκαν δύο τάσεις, με γνώμονα τη νέα στρατηγική, την οποία θα όφειλε να ακολουθήσει η Μόσχα στο πλαίσιο του νέου διεθνούς περιβάλλοντος. Η μια γεωστρατηγική πρόταση – η φιλόδου-

²⁶ Νταβούτογλου, Α. *Το στρατηγικό βάθος: Η διεθνής θέση της Τουρκίας*. 12^η εκδ. Αθήνα, Ποιότητα, 2010, σ. 190.

τική – προέτασσε τον εκδυτικισμό της Ρωσίας και την ευθυγράμμιση της με τα δυτικά πρότυπα άσκησης διακυβέρνησης και οικονομικής πολιτικής. Η έτερη γεωστρατηγική πρόταση – των Ευρασιατιστών – τούτιζε την πορεία της Ρωσικής Ομοσπονδίας με την ικανότητα και τη βοήθειά της να υπερασπιστεί την ιστορική θέση της στον πρώην σοβιετικό χώρο. Όπως έχει καταγραφεί αναλυτικότερα σε παλαιότερη έκθεσή επί του θέματος μελέτη του γράφοντος: «Ο Ευρασιατισμός σχετίστηκε με τέσσερις αλληλένδετους σκοπούς, ήτοι την εμπέδωση της διφυούς ρωσικής ιδιοσυστασίας με πωλώνες συμπερόντων σε Ευρώπη και Ασία, τη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής δίγως μονομερείς αγκυλώσεις αλλά με πολυδιάστατο χαρακτήρα, την επίκληση της προαναφερθείσας ιδιοσυστασίας για την ένταξη σε διάφορους διεθνείς οργανισμούς όπως ο – τότε ονομαζόμενος – Οργανισμός Ισλαμικής Διάσκευης και γενικότερα, την κατάταξη της Ρωσίας ανάμεσα στις μεγάλες δυνάμεις ενέχουσες ανάλογο γεωπολιτικό ρόλο στις διεθνείς και στις περιφερειακές εξελίξεις. Αν και μέλη των δύο αντιστάλων σχολών συμμετείχαν ταυτοχρόνως στην Κυβέρνηση Yeltsin, εντούτοις η ρωσική γεωστρατηγική διαμορφώθηκε δίγως αποκλίσεις και διαταράξεις. Είναι ενδεικτικό παράδειγμα ότι ο Andrei Kozyren, όντας φιλοδυτικός μίλησε, στο πλαίσιο συνάντησης του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ) στη Στοκχόλμη, για την ανάγκη σύστασης της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών, ενώ ήταν ο πρώτος ο οποίος χρησιμοποίησε τον όρο «Εγγύς Εξωτερικό»».²⁷

Κατά συνέπεια, το δόγμα του Εγγύς Εξωτερικού άρχισε να κοινωνείται ορίζοντα στο πλαίσιο του πολιτικού συ-

στήματος της Ρωσίας και να καθίσταται αποδεκτό, αν όχι από το σύνολο, από τη συντριπτική πλειοψηφία των τάσεων εντός της πολικκοστρατηγικής ελίτ. Εξακολουθώντας να αποτελεί Μεγάλη Δύναμη, η Ρωσία δειδε στην υπεράσπιση των ζωτικών συμφερόντων της στον πρώην σοβιετικό χώρο την προϋπόθεση επιβίωσής της ως διακριτή διαιμορφωτική των περιφερειακών συσχετισμών ισχύος συνιστώσα. Μάλιστα, η Επιτροπή Διεθνών Σχέσεων της Ρωσικής Δούμας προετοίμασε και προώθησε μέσω της Ρωσικής Κυβέρνησης έγγραφο προς τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών σκιαγραφώντας το προκείμενο δόγμα του Εγγύς Εξωτερικού: «Η Ρωσική Ομοσπονδία, η οποία είναι διεθνώς θεωρούμενη ως ο νόμιμος διάδοχος της ΕΣΣΔ, οφείλει να κυβερνάται μέσω ενός δόγματος (όπως το αμερικανικό δόγμα Μονρόε αναφορικά με τη Δασινική Αμερική), το οποίο θα προβλέπει την προστασία των ζωτικών συμφερόντων της στο σύνολο της γεωγραφικής και πολιτικής επικράτειας της πρώην ΕΣΣΔ. Η Ρωσία οφείλει, επίσης, να επιτύχει την αναγνώριση των συμφερόντων της από τη διεθνή κοινότητα».²⁸ Οι ως άνω προτεραιοποιησεις τονίσθηκαν περαιτέρω μέσω των λεγόμενων του Υπουργού Άμυνας της Ρωσίας Pavel Grachev, ο οποίος σημείωσε ότι «η βασική απειλή για την ασφάλεια της Ρωσίας προέρχεται από τον Νότο», ενώ ο Υπουργός Εξωτερικών Andrei Kozyren ανέφερε ότι «[η περιιογή της Καυκασίας καθώς επίσης και η Κεντρική Ασία συνιστούν] μέρος της ρωσικής στρατηγικής σφαίρας επιρροής και ουδείς διεθνής οργανισμός ή ομάδα κρατών δύναται να υποκαταστήσει τις δικές μας προσπάθειες διατήρησης της ειρήνης στον εν λόγω μετασοβιετικό χώρο».²⁹

²⁷ Τρούλης, Μ. Ι. (2021) ό.π., σελ. 109. Nassibli, N. (2004) *Azerbaijan: Policy priorities towards the Caspian sea*. Εντός του: Akiner, S. (ed.) *The Caspian: Politics, energy and security*. London: Routledge Curzon, σσ. 140-161, σ. 141.

²⁸ Παρτίθεται εντός του: Nassibli, N. (2004) ό.π., σ. 142.

²⁹ Παρτίθενται εντός του: Smolansky, O. M. (1995) *Russia and Transcaucasia: The case of Nagorno-Karabakh*. Εντός του: Rubinstein, A.Z. and Smolansky, O. M. (επιμ.) *Regional power rivalries in the new Eurasia*.

Το δόγμα του Εγγύς Εξωτερικού δεν έχει παύσει να υπηρετείται προφανώς ούτε υπό την προεδρεία του Vladimir Putin, όπως έχει διαφανεί διαχρονικά και κατά την εξέλιξη της βασικής διένεξης της περιολής, ήτοι της αξερουαρμενικής με διακρίβευμα το Αρτσάχ (Ναγκόρνο-Καραμπάχ). Οι ελληνοί του φιλοδουτικού Πρωθυπουργού της Αρμενίας Νικόλ Πασινιάν παρώθησαν τη Ρωσία να επιτρέψει στο Αξερμπαϊτζάν να νικήσει κατά τον πόλεμο του 2020, αλλά οι πάγιες γεωστρατηγικές στοχεύσεις – όπως αποτυπώνονται στο δόγμα του «Εγγύς Εξωτερικού» – δεν επιτρέπουν τη στρατηγική εκμίνηση της Αρμενίας, ούτε προφανώς την περιστολή των ρωσικών στρατηγικών δεσμεύσεων. Τουναντίον, η επόμενη ημέρα του πολέμου στο Αρτσάχ του 2020 βρήκε τη Ρωσία σε θέση ισχύος, καθώς αναδείχθηκε σε κύρια διαμεσολαβητική δύναμη, ενώ από τις 10 Νοεμβρίου 2020 απέκτησε τη δυνατότητα εγκατάστασης 2.000 Ρώσων στρατιωτών στον στρατηγική σημασίας διάδρομο του Λατσίν προερχόμενων από την 15^η Μηχανοκίνητη Ταξιαρχία της 2^{ης} Ρωσικής Στρατιάς, στο γέιο ιδιαίτερα σημαντικό αν ληφθεί υπόψη ότι άπαντες διαθέτουν πολεμική εμπειρία στη Συρία. Η παραμονή των ρωσικών στρατευμάτων είναι πενταετής, αλλά κατ' ουσίαν επί αόριστον καθώς η αποχώρησή τους θα προκάνει κατόπι αιτημάτων είτε του Αξερμπαϊτζάν είτε της Αρμενίας.³⁰

Όπως έχει αναλυθεί ενωργώς από τον Ιωάννη Μάξη, όσον αφορά τα ρωσικά στρατηγικά κέρδη και τις κινήσεις της Μόσχας έναντι της αξερουαρμενικής διένεξης για το Αρτσάχ: «Η Μόσχα τελικώς ήλεγξε «διπλωματικά τω τρόπω» την έκρηξη μεταξύ Μπακόυ-Ερεβάν-Στεπανακέρτ, εφόσον έτσι η Ρωσία επανήρχετο κυριαρχικώς και αποφασιστικώς

Russia, Turkey and Iran. New York: M. E. Sharpe, σσ. 201-230, σ. 205.

30 Batashvili, D. (2020) *What Russia has gained in Karabakh* [WWW] Rondeli Foundation: Georgian Foundation for Strategic and International Studies. Διάθεσιμο από: <https://gfsis.org/ge/blog/view/1120> [11/7/2023].

ως ειρηνευτική στρατιωτική και οικονομική παρουσία στο δίπολο Αρμενίας-Αξερμπαϊτζάν και μάλιστα διακόπτονσα την περαιτέρω αιματοχυσία, η οποία θα ήτο πιθανόν να την απομακρύνει από τον «τακτικό» της σύμμαχο, την Τουρκία, και θα της διέκοπτε οιαδήποτε σχέση με το Αξερμπαϊτζάν εξασφαλίζοντας το προς τη Δύση. Συνεπώς, έτσι εξηγείται και η πρωτοβουλία της Μόσχας να προτείνει λύσεις του ζητήματος στην κυβέρνηση Πασινιάν με ειρηνικές επιστροφές των Αξέρων προσφύγων από περιοχές του Σούρι, πριν την παράδοση του τελικώς στους Αξέρους, με εγγυητή την στρατιωτική παρουσία της ίδιας, ώστε να «εξασφαλισθεί η ειρηνική συμβίωση μεταξύ Αρμενίων κατοίκων και Αξέρων επαναπατριζόμενων». Οι προτάσεις όμως αυτές, οι οποίες θα σήμαιναν «απώλεια» μιας και μόνης επαρχίας (Σούσι) από το Αρτσάχ, δεν έγιναν αποδεκτές από τον Πασινιάν, λόγω της προστάθειας του ακριβώς να αποφύγει τη ρωσική παρουσία στην περιολή».³¹

Η ρωσική στρατηγική πρωτοκαθεδρία επαναβεβαιώθηκε στην περιπτώση του Καυκάσου έστω με τον εν λόγω «τιμηρητικό» προς την Αρμενία τρόπο. Παράλληλα, επετράπη στην Τουρκία να εδραιώσει τον λόγο της επί των διακρατικών τεκταινομένων του καυκάσιου γεωπολιτικού συμπλόκου, καθώς ως «τακτικός σύμμαχος» παραμένει γεωστρατηγικά εγγενώς ανταγωνιστικός δρών των ρωσικών συμπερόντων και προτεραιοτήτων στην Υπερκαυκασία. Οι μετέπειτα εξελίξεις, όσον αφορά το Αρτσάχ και τη στρατιωτική και διπλωματική διένεξη μεταξύ Αρμενίας και Αξερμπαϊτζάν, επιβεβαιώνουν την αναγωγή της Ρωσίας σε ρυθμιστικό παράγοντα και την απονομή στην Τουρκία – δευτερευόντως – ρόλου στην περιολή. Επί παραδείγματι, τον Μάιο του 2023, η διαμεσολαβητική προσπάθεια της Ρωσίας, με την παρουσία τό-

31 Μάξης, Ι. Θ., *Το ρωσικό «Σιγγ-Μαρ» στον Καύκασο – Ο Πόλεμος στο Αρτσάχ, 2020*. Αθήνα, Δειμών, 2020, σσ. 17-18.

σο του Νικόλα Πασσιανό όσο και του Ιλχάμ Αλίγιεφ, απέλγηε στη δήλωσή του πρώτου ότι «έχει πραγματοποιηθεί σημαντική πρόοδος στην εξομάλυνση των σχέσεων, με βάση τον αμοιβαίο σεβασμό της εδαφικής κυριαρχίας [...] είμαστε έτοιμοι να ανοίξουμε όλους τους διαδρόμους μεταφορών της περιοχής, οι οποίοι διασχίζουν το αρμενικό έδαφος» και του δεύτερου ότι «υπάρχει πιθανότητα να φθάσουμε σε κάποιο είδος ειρηνευτική συμφωνία, λαμβάνοντας υπόψη ότι η Αρμενία έχει επισήμως αναγνωρίσει το Καρμπάτζ ως περιοχή του Αζερμπαϊτζάν [...] το Αζερμπαϊτζάν δεν έχει εδαφικές βλέψεις εις βάρος της Αρμενίας».³²

Η περιοχή του Αρτσάχ διαθέτει αξιοσημείωτη γεωπολιτική αξία κυρίως σε αναφορά με τη στρατηγική αξιοπιστία των δύο καυκάσιων δρώντων και κατ'επέκταση τον ανταγωνισμό τους με στόχο την ηγετική θέση στην Υπερκαυκάσια. Ωστόσο, οι κύριες προεκτάσεις της σύγκρουσης αφορούν τα όρια και τις αντοχές του δόγματός του «Εγγύς Εξωτερικού», το οποίο έχει καταφανεί ως ιδιαίτερος «ανθεκτικό» τόσο στην περίπτωση της Γεωργίας, το 2008, όσο και σε εκείνη του Αρτσάχ, το 2020. Σχετίζονται, επίσης, με τη μультιμετασυστημική φιλοδοξία της Τουρκίας να διασυνδεθεί με τον στρατηγικό σύμμαχό της, το Αζερμπαϊτζάν, καθώς και να τον ενισχύσει προκειμένου να ενισχύσει την επερώτητά του εντός της ενδιάμεσης ζώνης. Η δυνατότητα εύρεσης διασυνδετηρίων διαδρόμων μεταξύ Τουρκίας και Αζερμπαϊτζάν θα επέτρεπε στην πρώτη να προσεγγίσει την πλούσια σε υδρογονάνθρακες Κασπία, αλλά και τα υδρόια ούτω καλούμενα «τουρκογενή κράτη» της Κεντρικής Ασίας. Η αρχή πραγματοποιήθηκε υπό όρους μέσω των αγωγών BTC και BTE, στους οποίους έγινε αναφορά ανωτέρω, αλλά ο νεο-οθωμανισμός ταυτίζεται με ευρύτερες αξιώσεις πέραν, μάλλον, των

³² Arab News Armenia, *Azerbaijan optimistic ahead of Moscow talks*. Αναθεώρημα από: <https://www.arabnews.com/node/2310361/world/11/7/2023>.

άλλοτε οθωμανικών εδαφών, όπως αποδεικνύεται στην περίπτωση του πρώην σοβιετικού χώρου. Έναντι της συγκεκριμένης προοπτικής, η Ρωσία διαχειρίζεται τακτικά τον τουρκικό παράγοντα, καθώς της παρέχει αξιοσημείωτα στρατηγικά κέρδη με ορίζοντα την διύστορικά πολυπόθητη από τη Μόσχα διάρρηξη της δυτικής και νατοϊκής επιρροής στην περιοχή, ενώ ο Καύκασος συνιστά το σημείο γεωγραφικής επαφής και κατ'επέκταση το πεδίο παραγμάτωσης γεωστρατηγικών ελγυμίων από πλευράς της Άγκυρας και της Μόσχας.

Συμπεράσματα

Μέσω της συνοπτικής αναφοράς στις δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις του αγωγού μεταφοράς πετρελαίου Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) και του Πολέμου του Αρτσάχ, το 2020, επιχειρήθηκε να καταδειχθεί η υψηλή γεωπολιτική σημασία του Καυκάσου και εν προκειμένω της Υπερκαυκάσιας, καθώς και να αποτυπωθούν τα γεωστρατηγικά διακυβεύματα και οι συμπαραμορφώσεις προτεραιοτήτες κυρίων περιφερειακών δρώντων, όπως η Ρωσία και η Τουρκία. Παράλληλα, εντός της ανά χείρας μελέτης, αναδείχθηκαν τα σταθερά γεωπολιτικά χαρακτηριστικά του καυκάσιου συμπλόκου, με άξονα κυρίως την παρακαταθήκη εμβληματικών μορφών της γεωπολιτικής θεωρίας, αλλά και σε αναφορά με τις γεωστρατηγικές προτεραιοποιήσεις των αγγλοσαξωνικών δυνάμεων.

Ανομιβίλεκτα, η ενδοσυστηματική αλλαγή, όπως αυτή προέκυψε μετά την κατάρευση της ΕΣΣΔ και το τέλος του διπολισμού, συνεπέφερε νέα δεδομένα ως προς την ανεξαρτητοποίηση κρατικών οντοτήτων, την τυπική δυνατότητα ενεργειακών παρωγών να συνδεθούν με το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα αυτόβουλα, την έγερση αξιώσεων ισχύος

αυτό πλεύρας των γεωνιαζόντων περιφερειακών δρώντων κατόπιν της εξαγοστοποίησης της απειλής εις βάρος τους και την αναβίβραση διακρατικών ανταγωνισμών εντός του καυκάσιου γεωπολιτικού συμπλόκου. Κατά συνέπεια, ο Καύκασος ανάγεται σε κομβικές γεωπολιτικές σημασίας περιφέρειες με πολλαπλασιαστικές δυνατότητες λόγω ακριβώς και της επαφής του με τη γεωπολιτικά πολύτιμη Κασπία και κατ'επέκταση την Κεντρική Ασία. Άλλωστε, η ιστορική ένταξη των εν λόγω γεωγραφικών ζωνών στο μαλακό υπογάστριο της Ρωσικής Ομοσπονδίας συνεπαφέρει την αύξηση του δυτικού ενδιαφέροντος, με στόχο την απόσπασή τους από τη Μόσχα ή τη μέγιστη δυνατή ουδετεροποίησή τους. Το κρίσιμο ερώτημα, κατόπιν των ως άνω επισημάνσεων, έγκειται στη θέση και στον ρόλο της Τουρκίας: Θα αποτελέσει περιφερειακό τοποτηρητή της αμερικανικής γεωστρατηγικής με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τα όρια της διμερούς σχέσης της με τη Ρωσία ή θα αυτονομηθεί σε βαθμό, κατά τον οποίο θα κινδυνεύσει η άρρηκτη στρατηγική εταιρική σχέση της με τη Δύση προς όφελος του «ανοίγματος» της προς την Ευρασία; Παρά τα σταθερά δεδομένα, τα οποία έχουν προκύψει εξαιτίας της ρωσικής εισβολής στην Ουκρανία, το εν λόγω δίπολο συνίσταται κατ' ουσίαν σε ένα εκκρεμές με αμφίβολη έκβαση, καθώς η σινική άνοδος θέτει νέα διλήμματα ασφαλείας και νέες προτεραιότητες όσον αφορά την αμερικανική γεωστρατηγική προσέγγιση της Ρωσίας.

Βιβλιογραφία

- Δρακόπουλος, Λ., *Κεντρική Ασία: Από τα Σοβιέτ στο Μαχαλά*, Αθήνα, Πατάζησης, 2009.
- Μάζης, Ι. Θ., *Γεωπολιτική των υδάτων στη Μέση Ανατολή (Αραβικές Χώρες – Ισραήλ – Τουρκία)*. 2^η εκδ. Αθήνα, Πατάζησης, 2001.
- Μάζης, Ι. Θ., *Γεωγραφία του ισλαμιστικού κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Αθήνα, Πατάζησης, 2012.
- Μάζης, Ι. Θ., *Μεταθεωρητική κριτική διεθνών σχέσεων και γεωπολιτικής: Το νεοθετικιστικό πλαίσιο*, Αθήνα, Πατάζησης, 2012.
- Μάζης, Ι. Θ., *Το ρωσικό «Σαχ-Ματ» στον Καύκασο – Ο Πόλεμος στο Αρτσάχ 2020*, Αθήνα, Λεμμών, 2020.
- Μάκιντερ, Χ. Τ., *Δημοκρατικά ιδεώδη και πραγματικότητα & άλλες τρεις εισηγήσεις*, Αθήνα, Πατάζησης, 2006.
- Μητράρας, Α., *Ο τουρκικός εθνικισμός του Ζιγιά Γκιοκάλπ και ο κεμάλισμός*, Αθήνα, Πατάζησης, 2012.
- Ντραβόντογλου, Α., *Το στρατηγικό βάθος: Η διεθνής θέση της Τουρκίας*. 12^η εκδ. Αθήνα, Ποιότητα, 2010.
- Τρούλης, Μ., *Αμερικανοτουρκικές σχέσεις: Θεωρία συμμαχιών και γεωπολιτική συνεκτίμηση*, Αθήνα, Λεμμών, 2019.
- Τρούλης, Μ. Ι., *Περί Τουρκίας: Πολιτισμός – Κοινωνία – Γεωστρατηγική – Χαρτογραφική Τεκμηρίωση*. Αθήνα, Ινφογνώμων, 2020.
- Τρούλης, Μ. Ι., *Τουρκική στρατηγική στον Καύκασο και στην Κεντρική Ασία: Κοινωνικές, ιδεολογικές και πολιτισμικές διαμορφώσεις στη σύγχρονη Τουρκία και χαρτογραφική παρουσίαση*, Αθήνα, Ποιότητα, 2021.
- Arab News, *Armenia, Azerbaijan optimistic ahead of Moscow talks*, 2023. Διαθέσιμο από:

- <https://www.arabnews.com/node/2310361/world> [11/7/2023].
- Batashvili, D., *What Russia has gained in Karabakh* [WWWW] Rondel Foundation: Georgian Foundation for Strategic and International Studies, 2020. Διαθέσιμο από: <https://gfsis.org.ge/blog/view/1120> [11/7/2023].
- Boru Hatları İle Petrol Taşınma A.Ş., *Crude oil transportation figures* [WWWW] BOTAŞ, 2008. Διαθέσιμο από: <http://www.botas.gov.tr/index.asp> [29/6/2023].
- Çelik, Y., *Contemporary Turkish foreign policy*, London, Praeger, 1999.
- General Secretariat of the Council, *Nabucco summit (Budapest, January 2009) – Information from the Hungarian delegation* [WWWW] Council of the European Union. Διαθέσιμο από: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%206252%202009%20INIT> [29/6/2023].
- Hopkirk, P., *The Great Game: The struggle for empire in Central Asia*. New York: Kodansha International, 1992.
- Ifestos, P. (1992) Patron-client relations in the emerging security environment. *Jerusalem journal of international relations*, 14 (2), 1992, σσ. 35-47.
- Jervis, R., Realism, neoliberalism and cooperation: Understanding the debate. *International security*, 24 (1), 1999, σσ. 42-63.
- Kennan, G. F., *George F. Kennan and the origins of containment, 1944-1946*. University of Missouri, 1997.
- Klevenan, L., *To véo meγάλo παxyίδi: Aίμια και περπέλατο στov Κεντρική Aσία*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2005.
- Mazis, I. Th., Troulis, M. and Domatioti, X., *Structural Realism and Systemic Geopolitical Analysis: Convergences and Divergences*, New York, Nova, 2021.
- Nachmani, A., *Turkey: facing a new millennium, Coping with intertwined conflicts*, Manchester university press, 2003.
- Nassibli, N., Azerbaijan: Policy priorities towards the Caspian sea. Εvrός του: Akiner, S. (ed.) *The Caspian: Politics, energy and security*. London: Routledge Curzon, 2004, σσ. 140-161.
- Peimani, H., *Regional security and the future of Central Asia: The competition of Iran, Turkey and Russia*, London, Praeger, 1998.
- Peimani, H., *The Caspian pipeline dilemma: Political games and economic losses*, Westport, Praeger Publishers, 2001.
- Sasley, B., Turkey's energy politics. Εvrός του: Rubin, B. and Kirişçi, K. (επιμ.) *Turkey in world politics: An emerging multiregional power*. İstanbul: Bogaziçi university press, 2002, σσ. 284-309.
- Sezer, D. B., *Turkey's new security environment, nuclear weapons and proliferation. Comparative strategy*, 14 (2), 1995, σσ. 149-172.
- Sezer, D. B., Turkish-Russian relations: From adversity to 'virtual rapprochement'. Εvrός του: Makovsky, A. and Sayari, S. (επιμ.) *Turkey's new world: Changing dynamics in Turkish foreign policy*, The Washington institute for Near East policy, 2000, σσ. 92-115.
- Smolansky, O. M., *Russia and Transcaucasia: The case of Nagorno-Karabakh*. Εvrός του: Rubinstein, A.Z. and Smolansky, O. M. (επιμ.) *Regional power rivalries in the new Eurasia: Russia, Turkey and Iran*, New York, M. E. Sharpe, 1995, σσ. 201-230.
- Spykman, N., *Η γεωγραφία της ειρήνης*, Αθήνα, Πατάζησης, 2004.
- Troulis, M., The Caucasus in the post-Cold War era: From the Soviet Republics to a crucial buffer zone. *Central Asia and the Caucasus: Journal of social and political studies*, 18 (1), 2017, pp. 14-24.
- Wight, M., *Power politics*. London: Leicester university press and the Royal institute of international affairs, 1978.
- Winnow, G. M., *Turkish policy toward Central Asia and the Transcaucasus*, εvrός του Makovsky, A. and Sayari, S. (επιμ.) *Turkey's new world: Changing dynamics in Turkish foreign policy*. The Washington institute for Near East policy, 2000, σσ. 116-130.

Ο Δρ. Μάρκος Τρούλης είναι Διδάσκων του Τμήματος Τουρκικών Σπουδών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών τόσο στο προπτυχιακό όσο και στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών, καθώς και της Σχολής Εθνικής Ασφάλειας, με αντικείμενο τις «Διεθνείς Σχέσεις της Τουρκίας», τη «Θεωρία Διεθνών Σχέσεων και Συστημικής Γεωπολιτικής» και τη «Γεωπολιτική Τουρκίας-Καυκάσου». Έλαβε μεταπτυχιακό τίτλο από το London School of Economics, διδακτορικό τίτλο από το Πανεπιστήμιο Πειραιώς με θέμα την Τουρκική Εξωτερική Πολιτική στον Καύκασο και στην Κεντρική Ασία, ενώ έχει διεξάγει και δύο μεταδιδακτορικές έρευνες στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς και στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας με θέμα τις Αμερικανοτουρκικές Σχέσεις. Έχει εργαστεί ως Ερευνητής (Research Fellow) στο Begin-Sadat Center for Strategic Studies (BESA Center) του ισραηλινού πανεπιστημίου Bar-Ilan, ενώ κατά τα τελευταία έτη είναι μέλος του Εργαστηρίου Γεωπολιτισμικών Αναλύσεων Ευρύτερης Μέσης Ανατολής και Τουρκίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Είναι συγγραφέας επιστημονικών άρθρων σε ελληνικά και ξένα περιοδικά, καθώς και των βιβλίων «Αμερικανοτουρκικές Σχέσεις», «Περί Τουρκίας» και «Τουρκική Στρατηγική στον Καύκασο και στην Κεντρική Ασία», ενώ έχει συγγράψει με τον Καθηγητή Ιωάννη Μάζη το βιβλίο «Τουρκική Στρατηγική στη Λιβύη», με τον Καθηγητή Κωνσταντίνο Γρίβα το βιβλίο «Αποτρεπτική έναντι Ηγεμονικής Απειλής στο Ελληνοτουρκικό Σύστημα: Συστημική Γεωπολιτική Ανάλυση και Ζητήματα Αποτροπής στο Μεσανατολικό Γεωγραφικό Χώρο» και με τον Καθηγητή Ιωάννη Μάζη και τη Δρ. Ξανθίππη Δωματιώτη το βιβλίο «Νεορεαλιστική Προσέγγιση Θεωρίας Διεθνών Σχέσεων και Συστημική Γεωπολιτική Ανάλυση», το οποίο έχει κυκλοφορήσει και στην αγγλική γλώσσα.